

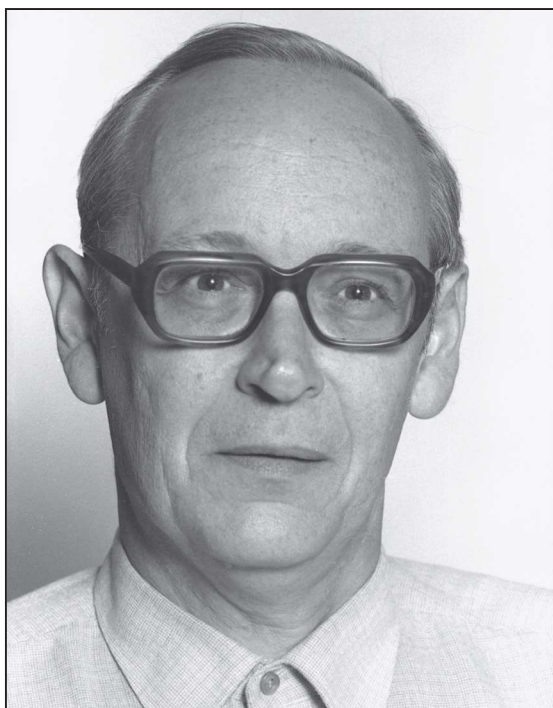
Nekrolog

Harald Ilsøe

18. januar 1933 - 5. august 2019

AF

JOHN T. LAURIDSEN

Harald Ilsøe ca. 1990. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Med forhenværende seniorforsker Harald Ilsøes død afsluttedes et meget langt aktivt forskningsliv. Han blev født i Roskilde 1933, og Roskilde forblev hans base det meste af livet. I lighed med sine to brødre kom han på Herlufsholm, hvorfra han blev nysproglig student 1951. Derefter studerende han på Københavns Universitet og blev cand. mag. 1960 i historie og latin. En kort tid (1.7.1961 til 1.2.1963) var han

ansat ved Rigsarkivet for derefter at tiltræde et kandidatstipendium ved Historisk Institut på Københavns Universitet. I stipendieperioden 1.2.1963 til 1.3.1965 var han beskæftiget ved instituttets Arild Hvidtfeldt-projekt (en planlagt, men aldrig virkeliggjort kritisk udgave af Hvidtfeldts *Danmarks Riges Krønike*), hvilket han forlod 1.3.1965 for at tiltræde en stilling som forskningsbibliotekar ved Det kongelige Bibliotek (KB). Han blev placeret i Udenlandske Samlinger som fagreferent, hvilket gav ham hovedansvaret for udenlandske boganskaffelser inden for historie. Sideløbende bidrog han til opbygningen af den moderne katalog, som afløste de gamle protokoller.

Efter mere end 30 år ved biblioteket gik han på pension som seniorforsker 1994 for straks at tiltræde et treårigt forskerstipendium bevilget af Carlsbergfondet. Stipendiet blev realiseret på hans gamle arbejdsplads, som han endeligt forlod 1998 efter veludført arbejde for aldrig at sætte sine ben på Slotsholmen mere. Det medførte ikke, at forbindelsen til biblioteket hørte op. Slet ikke. Den foregik blot i stedet via hyppige breve og yderst sjældent telefonisk – internet kom ikke på tale – ligesom det heller ikke påvirkede hans produktivitet. Det lod sig kun gøre, fordi han før sin afgang havde opbygget et ret så betydeligt specialbibliotek, sætningsskaderne på huset på Villavej i Roskilde vidner derom, og ved forud at have gjort utallige noter på både biblioteket og på Rigsarkivet, og hvor det og Roskilde Bibliotek alligevel ikke var tilstrækkeligt, fik han tilsendt de ønskede kopier fra KB.¹

Ilse debuterede i *Historisk Tidsskrift* som 29-årig i 1962 med artiklen „Gesandtskaber som kulturformidlende faktor. Forbindelser mellem Danmark og England-Skotland o. 1580-1607“, hvormed han anslog et af de temaer, kulturhistorien, der skulle optage ham resten af livet med hovedvægten på tiden 1500-1800. Stipendieperioden ved Historisk Institut ledte ham til en række skarpsindige håndskriftstudier publiceret i de følgende år,² ligesom det er karakteristisk for det meste af hans øvrige produktion, at primærstudier af kildematerialet danne-

1 For det følgende henvises læseren generelt til den bibliografi over Ilsees skrifter, der er bragt i *Fund og Forskning*, 51 (2012), s. 15-26. Det pågældende bind af *Fund og Forskning* er et festskrift til Ilse.

2 Bl.a. „Håndskriftet H 112 og de danske historikere“, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. I (1963-66) s. 399-437; „Arild Huitfeldts krønike konfronteret med Anders Sørensen Vedel og eftertiden“, *Fund og Forskning*, 14 (1967), s. 23-58; „Tyge Vincentsens sendebrev“. Nogle tabte aktstykker fra kong Hans' og Christian II's kancelli“, *Arkiv*, 2 (1966-68), s. 1-19; „Antikvitetskollegiets danske håndskrifter af historisk indhold. Nogle bidrag til K-håndskrifternes historie“, *Nordisk tidsskrift för bok och biblioteksväsen*, 55 (1968), s. 1-17; „Nogle Arild Huitfeldiana. Et efterslæt [af breve og aktstykker]“, *Danske Magazin*, 8. rk. IV (1971-74), s. 31-56.

de udgangspunktet for hans resultater. Hans første bog, *Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700. En bibliografisk fortegnelse*, udkom 1963 og er langt mere end en bibliografisk fortegnelse, som undertitlen beskedent angiver. Han havde rent faktisk læst alle rejseberetningerne og giver et rids af indholdet af hver enkelt. Med denne bog havde Ilsøe begivet sig ud i håndbogs-genren, som han fulgte op i 1987 med *555 danske Selvbiografier og Erindringer. En kronologisk fører med referater til trykte selvbiografier forfattet af personer født før 1790*. I endnu højere grad end rejsebogen er denne en bibliotekspersons værk, da det har krævet en utrolig tid i nærkontakt med bogmassen at opspore det materiale, der er samlet i det beskedne bind med komprimeret viden. Det er en rigtig *fører* til en central del af kulturhistorien. Inden for samme genre er *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca. 1600-1810. En bibliografisk håndbog med bidrag til bogproduktionens historie* fra 1992, hvis første del er biografier af 103 bogtrykkere, hvortil kildematerialet er fremskaffet ved et meget omfattende indsamlingsarbejde i både trykt og utrykt materiale. Det er ikke en del af bogen, man læser fra ende til andet, den er til opslag, men inden for dette specielle felt er oplysningerne nye. Anderledes med den læselige anden del „Trykkeriernes udvikling og bogproduktionen: Nogle tal, analyser og overvejelser“, som bygger på bogens første del, og som ikke kunne været skrevet uden dette store forarbejde. En række tabeller indgår med opgivelse af bl.a. antal trykkerier, antal trykpresser og personalets antal, produktion af bogtitler og oplagsstørrelser. Det er et pionerarbejde inden for sit felt. I forlængelse heraf og i samme genre er *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811* fra 2007, der er endnu et hidtil lidet opdyrket felt, hvor Ilsøe med vanlig systematisk tilgang gennemgår bogauktionsvæsnet og de trykte bogkatalogers tilblivelse, indhold og funktion med en kronologisk, annoteret fortegnelse over ca. 430 auktioner med tilhørende kataloger. Ilsøe fortæller i forordet, at udgangspunktet for bogen er „lejlighedsvis strejftog i de gamle auktionskataloger gennem mange år ofte med henblik på deres indhold af håndskrifter“. Det tror man gerne, men her er tale om andet og mere end strejftog. Denne som de foregående bøger vidner om Ilsøes usædvanlige udholdenhed. Han er gået videre, hvor mange før ham havde givet op eller ladet sig nøje med mindre.

Ilsøe drev gennem årene studier i KB's historie og især i de tilhørende samlingers tilblivelse, der på baggrund af det nævnte Carlsbergstipendium mandede ud i hovedværket *Det kongelige Bibliotek i støbeskeen. Studier og samlinger til bogbestandens historie indtil ca. 1780* i 1999 i to bind. Det er ikke på samme måde en håndbog som de i det foregående omtalte, men alligevel er det her, interesserede nu skal begynde, hvis de vil skaffe sig viden om alle bibliotekets betydende samlinger i

den angivne periode med detaljerede studier af deres indlemmelses-historie og af deres indhold. Desværre svækkes værdien som opslagsværk af et helt utilstrækkeligt register, som Ilsøe af uransagelige grunde ønskede sådan.³

Det var ikke kun KB's historie, der havde Ilsøes interesse, her skal blot nævnes „Universitetets biblioteker til 1728“ i *Københavns Universitets Historie*⁴ samt det tilbagevendende fokus på privatbibliotekerne.⁵

Ved siden af de større værker var Ilsøe en meget flittig artikelskriver. Kun få år kom der ingen artikler fra hans hånd, oftest adskillige hvert år. I disse bevægede han sig over i andre emneområder, specielt skal nævnes ældre dansk historiografi, hvor han har leveret flere grundlæggende bidrag. Fremhæves skal artiklen om historiefaget ved Københavns Universitet, hvor han behandler fagets opståen og forandring samt professorerne frem til 1830.⁶ Man kan stadig lade sig fascinere af „Historisk censur i Danmark indtil Holberg. Omkring censuren af Christian Aarslebs Frederik II's historie“, hvori der gemmer sig meget mere end titlen lover.⁷

På baggrund af det foregående kan det ikke overraske, at det personalhistoriske havde en fremtrædende plads i Ilsøes produktion. En frugt heraf var en række biografier i *Dansk biografisk leksikon* af ældre danske historikere og af lægen Otto Sperling byggede i ikke ringe grad på hans egne primærstudier.⁸ Til *Dansk identitetshistorie* bidrog han med det indledende originale kapitel „Danskerne og deres fædreland. Holdninger og opfattelser ca. 1550-1700“.⁹

3 Værket afløser E.C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i København*, 2. udg. Kbh. 1844.

4 Universitetets biblioteker til 1728, *Københavns Universitet 1479-1979*, IV, Kbh. 1980, s. 289-364.

5 „Hamburg-Bergen-Roskilde. Bidrag til ældre dansk bibliotekshistorie“, *Fund og Forskning*, 17 (1970), s. 29-78; „Magnus Frisius mp“. Fra det kongelige Biblioteks samlinger til et jysk herregårdsbibliotek på Christian IV's tid“, *Fund og Forskning*, 34 (1995), s. 61-98.

6 Bl.a. „Omkring Hans Svanings Refutio og Chronicon Ioannis“, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. VI (1972-73), s. 21-58; „Historie [til o. 1839]“, *Københavns Universitet 1479-1947*, X, Kbh. 1980, s. 309-385; „Svaning, Vedel, Huitfeldt og Krag. Omkring spørgsmålet om den første historiografudnævnelse“, i Grethe Christensen m.fl. (red.): *Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj*, Kbh. 1984, s. 235-58.

7 *Fund og Forskning*, 10 (1973), s. 45-70.

8 Biografier om Arik Huitfeldt, Niels Krag, Casper Paludan Müller, Otto Sperling, Anders Sørensen Vedel.

9 Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, I, Kbh. 1991, s. 27-88.

I sine senere år slog han sig på studier i forlagshistorie og bogillustrationer efter ca. 1820 og op til 1930.¹⁰ I 2013 udkom i den sammenhæng *De gamle bogomslag. 610 dekorerede bogomslag fra ca. 1810-1930 afbildet og præsenteret af Harald Ilsøe*, og der var ganske rigtigt kun tale om en præsentation, teksten vejede mindre, det var fremdragelsen af denne stort set begravede billedkunstskat, der var hovedsagen i den kostbare publikation bekostet af Carlsbergfondet og KB.

Et kapitel for sig er Ilsøes mange boganmeldelser, der desværre blev langt færre efter 1975. I anmeldelserne demonstrerede han tidligt sin omfattende viden, til opbyggelse for læseren og til tider mindre behageligt for den anmeldte. Jeg vil nøjes med at trække anmeldelsen af *Christen Skeels rejsedagbog 1619-1627* frem som et eksempel derpå.¹¹ Ilsøe bruger næsten syv sider, idet han leverer den videnskabeligt relevante indledning, som udgiveren tilsyneladende ikke havde formået. Hverken mere eller mindre. Helt anderledes positivt forholder han sig i anmeldelsen af *Ludvig Holbergs tre Levnedbrev 1728-1743*, hvor han over knap ti sider får rost udgivelsens mange kvaliteter, men tillige føjede en del nye facetter og oplysninger til, der demonstrerer både hans omfattende læsning af og begejstring for Holberg.¹² Kun sjældent førte anmeldelserne til polemik, men det kunne ske, at han af andre grunde kom i faglig strid med en kollega, og så gik det ikke stille af hverken på tryk eller over for den medierende redaktør, der skulle holde parterne adskilt.¹³

Med Ilsøes forsknings karakter er det ikke underligt, at han interesserede sig stærkt for bibliografier. Han anmeldte *Dansk Historisk Bibliografi* (DHB) indgående og blev selv senere fagligt tilsynsførende for bibliografien over en længere periode,¹⁴ men undlod selv klogelig at gå ind i det systematiske bibliografiske arbejde. Han bidrog dog væ-

¹⁰ Bl.a. „Danske komponerede bind ca. 1860-1877“, *Fund og Forskning*, 41 (2002), s. 173-212; „Danske komponerede bind ca. 1877-1888“, *Fund og Forskning*, 42 (2003), s. 177-275; „Danske komponerede bind ca. 1888-1900“, *Fund og Forskning*, 43 (2004), s. 177-266; „De billige bøggers indtog i dansk boghandel 1908-18“, *Fund og Forskning*, 45 (2006), s. 107-172; „På bedre papir... Belysning af en slags bogkultur“, *Fund og Forskning*, 48 (2009), s. 283-341, *Forlag og bøger i 1920erne. Strejftog i tyvernes danske bogmarked*, Kbh. 2012; „Bogligt undertøj. Lidt om danske bogforsatser ca. 1880-1920“, *Fund og Forskning*, 53 (2014), s. 209-228.

¹¹ *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. I (1963-64), s. 512-19.

¹² *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. II (1966-67), s. 469-78.

¹³ Seneste eksempel er i *Fund og Forskning*, 49 (2010), s. 539-541.

¹⁴ Dels i *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. II (1968-69), s. 497-509, dels i *Fortid og Nutid*, 34 (1987), s. 182-86.

sentligt til moderniseringen af Henry Bruuns klassifikationssystem, da DHB blev fortsat fra 1966, og han var en af indpiskerne, da det gjaldt om at få DHB videreført fra året 1970 og frem. Her er det finurlige, at bibliografen, der skulle drives til arbejdet, skulle blive Ilsøes senere chef på KB, Erland Kolding Nielsen. Det slog ingen skår i det senere samarbejde. Tværtimod.

Fund og Forskning blev redigeret af Ilsøe 1969-83 (fra 1969 til 1974 sammen med Richard Paulli), hvad man ikke kan læse på kolofonen, og igen som medredaktør 1992-93. Dermed fortsatte han linjen fra den foregående mangeårige redaktør Richard Paulli. Det var også i denne årbog, han publicerede en stor del af sine væsentligste artikler. Men han kunne mere end det, talrige bidrag i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek* har en mere formidlende karakter, alt inden for hans interessefelt, og dertil kommer pragtværket *På papir, Pergament og Palmblade ... Skatte i det Kongelige Bibliotek* fra 1993, udgivet i forbindelse med markeringen af 200 året for KB som offentligt bibliotek. Her blev nogle af bibliotekets skatte præsenteret for den større offentlighed med korte forklarende tekster og store indbydende farveillustrationer. Alt udvalgt af Ilsøe. Det kunne han også.

Han blev medlem af en række lærde selskaber og af Den danske historiske Forenings bestyrelse i årene 1969-88. I årene 1968-75 var han censor ved universiteterne. Han holdt selv yderst sjældent foredrag, ligesom han var en meget privat person, der ikke fortalte om sig selv. Han åbnede sig mere, hvis man besøgte ham privat, men stadig mest med udgangspunkt i det faglige. Afstikkeren var musikken, hvor han kunne glæde sig selv og sine gæster med en times opera. Bøgerne var dog hans et og alt, han købte ind lige til det sidste og delte gerne glæden over sine erhvervelser med andre. En af hans specielle interesser var de komponerede bogbind, de fleste anskaffet antikvarisk, før de løb op i de priser, som det senere blev tilfældet. Talrige af bindene haves ikke på KB, det samme gælder bogomslagene, fordi de blev kasseret ved indbinding før i tiden. Det havde Ilsøe blik for, og han udnyttede sin samling i de sidste artikler.

I den forbindelse skal en anekdote fra omkring 2007 fortælles. Forfatteren til denne nekrolog havde på et marked købt en bog af Ernst Løffler: *Haandbog i Geographien* (1876) på grund af det pragtfulde kombinerede bind. Bogen var i det hele taget næsten som ny. Den blev taget med til Ilsøe ved næste besøg i Roskilde. Han fik bogen, studerende den og gik derefter hen til en reol og kom tilbage med Andreas Hojer: *Kurzgefaszte Dännemärkische Geschichte* (1718) i et smukt kalveskind med Richard Paullis og sit eget navnetræk på permen. Det var takken. Det siger ikke så lidt. Ofte gengældte Ilsøe noget med en

handling. Det skulle man lige vænne sig til, og ros til andre indgik ikke rigtigt i hans ordforråd.

Som Richard Paulli havde været den mest betydende bog- og bibliotekshistoriker i sin tid, blev Ilsøe det i sin, idet han dog var noget bredere kulturhistorisk interesseret, og det vil være forkert at sætte ham i bås alene som boghistoriker, men de var fælles om tilgangen til stoffet. Ilsøe var til gengæld helt upåvirket af senere generationers tilgange og inspirationer fra udenlandske forskere som Roger Chartier, Henri-Jean Martin, Peter Burke og Robert Darnton. De findes aldrig omtalt i hans arbejder. Han stillede derfor heller ikke op til bedømmelse af ph.d.-afhandlinger eller disputatser inden for sine områder. Han skulle presses til at vurdere nyere litteratur og gjorde det efterhånden sjældent på tryk,¹⁵ men lejlighedsvis i brevform, hvor dommene i reglen var skarpe, svingende mellem spild af tid eller stor hjælpsomhed. Det sidste prægede ham, hvis man søgte hans hjælp, og det gjaldt lånere såvel som forskere. Han kunne virke afmålt, sådan blev han opfattet af mange, men bag facaden gemte sig et dybt engageret menneske.

Det er sådan ved Ilsøes død, at senere generationer med samme forskningsfelter har taget hans arbejder til sig, men der er kun få, der arbejder som ham i dag. Hans arbejder vil trods det fortsat blive brugt på grund af deres uhyre grundighed og akribi. Dermed opnåede han, hvad han selv tilstræbte.

¹⁵ Sidste gang var med Randnoter til en Holbergbog, *Fund og Forskning*, 54 (2015), s. 661-670, hvor Ilsøe ganske vist ikke ville have den omtalt som en anmeldelse, men som et „Mindre bidrag“. Det drejer sig om Jens Bjerring-Hansen: *Ludvig Holberg på bogmarkedet*, Kbh. 2015.